

*Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní a právní vztahy v Čechách v době předbělohorské ČSČH 1957, podobně jako A. Míka a J. Válka v později publikovaných syntetických pracích. Vedle příspěvků o teoretických otázkách vznikly četné studie monografického charakteru, o jejichž konkrétní zjištění se teoretické diskuse opírají. Přehled důležitějších příspěvků podává J. Macůrek, *K otázce přechodu od feudalismu ke kapitalismu v zemědělství ve střední Evropě (16.—18. stol.)*. SPFFBU, C7, 1960.*

³ J. Válka, *Práce o dějinách poddaného lidu v první polovině 16. století*. ČSČH 1962.

⁴ O této fázi krize feudalismu se vede už několikaletá diskuse mezi historiky anglickými, francouzskými, polskými, sovětskými. Informace o průběhu diskuse podává J. Polišíenský, *Nizozemská politika a Bílá hora*. Praha 1958, str. 34 a d.; též, *Nové pokusy o výklad anglické revoluce 17. století*. ČSČH 1963; o názorech polských historiků srovn. B. Šindelář, *Polský příspěvek k diskusi o problému krize v Evropě 17. století*. SPFFBU, C10, 1963. V poslední době zasáhli do diskuse i českoslovenští historikové. Viz M. Hroch—J. Petráň, *Evropská politika i ekonomika 17 w. — kryzys czy regres?* Przegląd historyczny 55, 1964; též, *K charakteristice krize feudalismu v 16.—17. století*. ČSČH 1964, kde i kritické zhodnocení nejnovějších názorů, které se v diskusi objevily.

⁵ Srovn. např. V. Husa, *Epochy českých dějin*. Praha 1949, str. 46; J. Macůrek, *l. c.*, str. 305 až 307; J. Polišíenský, *Tricetiletá válka a český národ*. Praha 1960, str. 19; na možnost tohoto hodnocení poukázal rovněž R. Kalivoda, *Husitská ideologie*. Praha 1961, str. 117 a d. A. Míka ve studii *Feudální velkostatek v jižních Čechách (16.—17. stol.)*. SH I, ukazuje, že znevlnění souvisí až s rozmachem obilní tržní produkce v době pobělohorské, kdy se teprve plně prosazuje zvláštní pozdní feudální struktura.

⁶ Srovn. příspěvky J. Války k této problematice. Naposledy v práci *Hospodářská politika* došel k závěru, že „druhý nevolnictví ve své mírnější a pro české země specifické formě bylo již v předbělohorské době faktem“, str. 135.

⁷ Na tuto skutečnost znovu upozornil v recenzi na Válkovu práci M. Šmerda, *Syntéza dějin feudálního velkostátu na předbělohorské Moravě*. Slezský sborník 1964, str. 420.

⁸ „Zemědělská výroba“, str. 232.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Rozbor těchto aspektů není proveden. „Důkaz o politické i právní převaze vyplývá z logické úvahy o charakteru předbělohorských Čech.“ „Poddaný lid“, str. 186.

¹¹ Tamtéž, str. 293.

¹² Tamtéž, str. 287.

¹³ Nejučenější výklad krize feudalismu a zařazení „druhého nevolnictví“ do procesu vývoje kapitalismu v Evropě podává R. Kalivoda, *l. c.*, I. kapitola a poznámky k ní. Cenné poznatky přináší rovněž M. Hroch—J. Petráň v citovaných studiích.

Helena Mainušová

Jacques Barzun — Henry F. Graff, *The Modern Researcher*. New York, A Harbinger Book 1962, 386 s.

Příručka — můžeme-li se ovšem odvážit takto nazvat knihu obou autorů, Barzuna a Graffa — je vždy prací, kterou lze jen nesnadno posoudit. Zvláště pak příručku, jakou je tato, která, soudíme-li jen podle titulu, si neklade právě malý cíl — je jím příprava moderního badatele. Na druhé straně hned v podtitulu čteme: „Konstruktivní příručka, jak sbírat a uspořádat fakta, jak ověřit jejich správnost a jak informovat o nalezeném jednoduše, jasně a vhodně“, a tu se nám ovšem ihned vybaví podezření, že se nám dostal do rukou jeden z oněch ryhlokursů, jichž není v americké knižní produkci právě málo. Tento první dojem však, třebaže skepse je tu na místě, by nebyl zcela oprávněný; kniha Barzuna a Graffa je vážně míněným pokusem shromáždit do uceleného kompendia základní metodické poznatky užitečné každému začínajícímu badateli. Autoři měli jistě na mysli především vysokoškoláky, usilující — v rámci amerického systému vysokoškolské výuky — o některou z vyšších akademických hodnotní, pro kterou je nezbytná disertační práce. Stejně ovšem jejich příručka může být užitečným zdrojem informací pro kohokoliv jiného. A to historika, začínajícího historického badatele, k němuž se autoři především obracejí, či badatele v jiných oborech společenských věd. Prostě každému, kdo má o to zájem. nabízejí autoři základní poučení, kde a jakým způsobem, jakou nejlepší technikou nashromáždí materiál, kterého je zapotřebí, jak s ním má zacházet a jak ho literárně zpracovat. Nabízejí navíc, ne neorganicky, několik poznámek k disciplíně práce, čímž jen podtrhují již uvedenou skutečnost, že se obracejí k poměrně širokému kruhu možných zájemců, u nich nelze předpokládat vždy stejnou úroveň předchozí akademické přípravy, přinejmenším alespoň v evropském slova smyslu. Tím je

snad vysvětleno, proč čtenář uvylkl více na nám běžný způsob postupné přípravy k vědecké práci, uchopí knihu nejprve s nedůvěrou a skepsí. Řekněme rovnou, že oprávněnou, pokud bychom tuto knihu chápali jako náhražku, či rychlokurs, neboť selepší příručka nedokáže zřejmě zastoupit historický proseminář. Překonáme-li však v sobě určitou nechuť a zaujetí, které kniha chtě nechtě a priori vzbuzuje, a projdeme-li ji důkladněji, pak naše zaujetí mizí, nahrazeno oprávněným zájmem. Viděna v sřízlivějších proporcích svého skutečného obsahu, představuje kniha zajímavou, místy dokonce pozoruhodnou a mnohde poučnou práci. Zaslouhuje v každém případě vážného pročetí a posouzení.

Jakákoliv příručka, chce-li vstuknu do techniky a problematiky historické práce, se vystavuje v zásadě dvojímú nebezpečí: buď pojedná jen o některých aspektech techniky práce historického badatele a pak zůstane neuspokojivě stručnou; nebo naopak zbloudí v množství otázek, které vyvolává problematika historikovy práce. Nejen historikovy ovšem, ale obecně badatelské ve společenských vědách. Oba autoři příručky, Barzun i Graff, jsou však příliš zkušenými profesionálními historiky, s významnou publikační činností a s neméně rozsáhlou zkušeností pedagogickou (jsou profesory historie na Kolumbijské universitě), než aby jejich kniha viditelně trpěla některým z uvedených extrémů. Nemohli však zabránit tomu, aby jejich kniha nevyvolávala na některých místech přece jen příliš zjednodušující dojem — a není patrně náhodou, že to jsou zejména ty partie, které se zabývají obecnějšími problémy — totiž otázkou historie jako takové (s. 44 a n.), dále otázkami, které v podstatě již zasahují do filosofie dějin (s. 94 a j.) nebo filosofické problematiky obecně (jako otázka pravdy či kauzality, viz 7. kapitolu, s. 131 a n.). Zaznamenávám-li tuto skutečnost, pak budiž brána jako upozornění, nikoli jako odsouzení; třeba si totiž uvědomit, že autoři jistě dlouho uvažovali nad rozvrhem své práce a že každé její partie mohli věnovat jen tolik pozornosti, kolik bylo z hlediska celkového účelu knihy přípustné. Otázky obecně teoretické povahy mohly být tedy rozvinuty jen natolik, aby tím neutpěly partie pojednávající o problémech ryze technických (shledávání materiálu, literatury, používání knihoven a vše ostatní, co k tomuto náleží — s. 61 a n.); stejně ovšem jako návody, jak si organizovat práci, přistupuje-li pracovník již k literárnímu zpracování — (viz obecně III. část knihy, zejména s. 229). Přes všechny tyto okolnosti se však domnívám, že partie věnované vlastní technice badatelezy práce dopadly v knize lépe a že partie jim věnované, patří k lepším částem knihy, třebaže zájem čtenáře nebude ani tu vždy a stejně upoután, zatím co partie, které se zabývají teorií historické práce, jsou spornější, o to však zase zajímavější, že umožňují některá pozorování, která bychom pro prvním dojmu u knihy tohoto charakteru snad nečekali.

Pro teoretickou část knihy je totiž typický její empirismus a to do té míry, že v úvahách obou autorů překrývá zcela jednoznačně všechny ostatní soudobé buržoasní teorie dějin, které lze z výkladu postřehnout. Tak vycházejíce z potřeby — jistě oprávněné — definovat blíže rozsah a dosah historického bádání, dospívají autoři ke konstatování, jež v podstatě splývá s otázkou, co je to historie obecně, vůbec (s. 43). V odpovědi na tuto otázku je autorům pak historie především vyprávěním o minulých událostech (viz s. 47 „History at its simplest is the story of past facts“) a jako takové je hlavně literaturou (viz pozn. 1, s. 43). Vedle toho dospívají autoři k přesvědčení, že v moderní společnosti je zpravidla každému jednotliví idea historie blížká, což se projevuje často nevědomky v běžných frázích jako — „síla“ historie či „naše drahocenné dědictví“. Jak nebo do jaké míry je tento předpokládaný vztah vskutku úzký, je dle autorů dáno společnou kulturní atmosférou; počátek pak vědomí, ideje historie, spíše bychom snad řekli historična, je dán lidským smyslem pro čas. Pokud se u lidstva neprojevil smysl pro čas, nemohlo ani projevit smysl pro dějiny (viz s. 44—45). Podívejme se však ještě dále. Autoři štěpí historii do čtyř kategorií: 1. historie jako něco, co se událo, 2. historie jakožto fakt, skutek, který teprve do dějin vejde, 3. historie jakožto profesionální záležitost — především ve formě písemného záznamu, 4. historie jakožto „znovuvybudování minulosti v myslí celého národa“ nebo skupiny — autoři mají na mysli takový případ, kdy postačí často jen určitá hesla, aby byly automaticky vyvolány typické masové skupinové nálady a reakce (viz s. 47 a n.). Je pravda, že tyto čtyři uvedené významy historie autoři nerozlišují jako protikladné kategorie; spatřují v nich spíše jednotlivé stupně, které se vzájemně a vzestupnou tendencí podmiňují; ani tak však nelze pominout empirický a libovolný charakter uvedeného tvrzení. Pokud se týče vlivu historie na člověka — a to vlastně tvoří ústřední bod, hlavní hledisko, z něhož pokus o definování historie, jak je výše vidět, vychází — podtrhují i tu Barzun a Graff subjektivnost svého přístupu: vztah k člověku se historie projevuje především jako inspirátor, jehož působivost závisí na síle historických faktů, událostí, kterých historik ve svém díle použije (s. 50 a j.). Nepřekvapuje, že už tady autoři odmítají možnost odhalení a poznání zákonitosti v dějích. Termín zákony dávají přirozeně do uvozovek, ale není bez významu, že se k otázce zákonů dostávají právě souvislosti s vlivem historie na člověka, lidskou společnost. Odtud je totiž jen krok k otázce, která hraje především v americké empirické sociologii dost důležitou roli, zda je možno z historické analogie odvodit

směr budoucího vývoje nebo ne. Autoři zde sice správně zdůrazňují, že víra v takovouto schopnost analogie vede konec konců k pocitu, že je zapotřebí stanovit, nalézt obecné zákonitosti vývoje, zůstávají však na tomto konstatování jakožto projevu touhy po něčem nerealizovatelném, neuskutečnitelném, co musí vědecky pojatá historiografie odmítnout. Zde se projevuje vskutku zajímavý a osobitý kontrast mezi tím, z čeho celý proud historiografie, který Barzun a Graff předávají, vyšel, a tím, k čemu dnes dospěl; tedy od počátků anglosaského pozitivismu, prezentovaného Bucklem, Millem. Spencerem s jeho představou (třeba myslně pojatou) existence obecné a přitom rigorózně platných zákonů: k soudobé novopositivistické historiografii, která sice proklamuje svou víru ve fakt — v práci Barzuna a Graffa se s tímto setkáme každou chvíli — přesvědčení, že pravá podstata práce historika tkví jako každého jiného badatele v zjišťování, sbírání a ověřování jednotlivých jevů. Na druhé straně však odmítá jakoukoliv zákonitost, především ovšem takové její pojetí, které by teprve získaným faktům dalo určitý význam a smysl. Že potom takto pojatá historiografie vlastně „rozpuští“ získaná fakta (nabytá třeba všemi fínsami vědecké práce) v pouhý nezávazný výklad, vedoucí ovšem často k výslovné rezignaci na hlubší pochopení toho, co je předkládáno, je na bliedni.

A toto jsou také meze teoretického pojetí historie v knize Barzuna a Graffa; nic víc nelze čekat od představy, která připouští, že historie je nanejvýš „zastoupenou skutečností“ (s. 53), něco jako „druhý život“ na pozadí hlubiny času, odtud zprostředkovaný lidem spíše nějakým druhem umění, nenásilně působícím na jejich mysl, představivost apod. Je to ovšem vždy historik, který svou práci znovu „vytváří“ dějiny — pojetí, s nímž se setkáváme ještě v jiné části knihy, věnované přehledu velkých historických soustav, systémů. Jak to účel knihy a její uspořádání podmiňuje, je to opět partie zcela stručná, která se spokojuje s konstatováním, že jak podle Collingwooda, tak již podle Diltheye historik vlastně přemýšlením o uplynulém buduje historickou minulost znovu ve svém duchu. Autoři se k tomuto pojetí nehlásí sice výslovně, není sporu však o tom, že je v podstatě považují za vlastní (viz s. 130). S tím pak jen souvisí, že se dovolávají Salveminiho, zdůrazňují-li, že historie se nikdy neopakuje, že je ve svých projevech jednoznačná, jedinečná a tudíž nepředvídatelná (viz s. 150). Není třeba, myslím, toto pojetí blíže komentovat; doplníme je však ještě alespoň zdůvodněním, kterým obhajují autoři posici historiografie jako vědy. Nárok na zařazení mezi ostatní vědy si údajně historie podržuje tím, že jako přírodověda je i ona schopna, a je dokonce na tom založena, tříditi a klasifikovat obdobné jevy, které se nesečtenkrát objevují. Nemůže sice na rozdíl od přírodních věd provést experiment — avšak ani experiment, třeba mnohokrát opakovaný, není jeden a týž, je vždy jednotlivý, sám o sobě. Je zřejmé, že i zde autoři stojí pod značným vlivem logického novopositivismu (viz s. 151, p. 26); není zde ovšem místa pro další příklady Barzunova a Graffova pojetí ani jejich kritiku — chtěl jsem jen poukázat na nejtypičtějším, o jakou teorii historie v recenzované knize jde. Nicméně je ještě třeba se v této souvislosti zmínit o kapitole práce, která se zabývá v podstatě filosofii dějin. Všimá si několika velkých systémů, vycházejíc od sv. Augustina, přes Vica, Hegela, Comta, Marxe, Gobineau, Spenglera, Toynbee — vše ovšem jen několika málo slovy (viz s. 166 a n.). Zmínil jsem se již výše, že autoři popírají možnost dějinné zákonitosti, odhalení zákonů společenského vývoje; nepřekvapí proto, že přes některé výhrady jsou systémy všech uvedených autorů paušálně odsouzeny jako ahistorické, jako násilím zatlačující fakta do smyšlených klasifikací, podřízených jediné apriorně vykonstruované příčině (s. 179). Systémy nemají pro oba autory význam; platnou službu konají jen podněty, které do historické práce vnášejí. Z tohoto hlediska je také hodnocena marxistická teorie dějin — jako podnět, který přivedl k prohloubenému studiu ekonomické stránky historie, nic víc (tamtéž a s. 204—205).

Dostí mnoho místa věnují autoři otázce vztahu historie k jiným vědám. I toto je nepochybně otázka významná, zvláštění pozornosti by si především zasloužil problém vzájemného vztahu sociologie a historie, soudím však, že právě zde nenutí kniha k zásadnímu střetání, jako je tomu s oddílem věnovaným teoretickým otázkám; zmíním se tedy raději ještě několika slovy o těch partiích, které jsou věnovány technice práce historického badatele. Úvedl jsem již výše, že se tu kniha snaží doplnit a snad i nahradit seminární úvod do techniky historické práce. Proto přináší informace a rady (zpravidla velmi vtipně formulované) i v takových otázkách, jak zacházet s knihovnickými katalogy, jak vůbec v knihovnách hledat, jakým způsobem vypracovat a uspořádat poznámky — svízel, jejíž zvládnutí neplatí asi jen pro amerického studenta — jak si vůbec vymezit předmět bádání, jak nalezený materiál ověřovat, doplňovat atd. Zajímavou skutečností, odlišnou značně od evropské praxe a danou americkými poměry, je důraz kladený na práci v knihovně za naprostého pomínutí toho, co rozumíme pod pojmem pomocné vědy historické. Kritika pramene v evropském slova smyslu, vyžadující případně zhodnocení paleografické a diplomatické, nepřichází patrně vůbec v úvahu (autoři zřejmě nepředpokládají, že by se kdy americký student dostal k středověkému evropskému materiálu, na který jak se zdá užítí diplomatiky jediné vztahují — viz s. 135).

Předností práce je rozhodně — zvláště v těchto „technických“ partiích — její nekonvenční život a snaha vynout se mentorováním. Stejně tak oddíl, věnovaný pokynům, jak si zorganizovat postup při vlastním, písemném zpracování, je velmi svěže a přitažlivě zpracován: je přirozené, že zde může být kniha cennou příručkou zejména pro anglicky se vyjadřujícího autora (uvádí slovníky a příručky angličtiny a j.); avšak její závěrečné řádky, poukazující na význam určité vnitřní disciplíny pro jakoukoliv práci, mají ovšem platnost širší.

Závěrem jen tolik, že kniha *Modern Researcher* je možná dosti typickým dílem Ameriky — svou zvláštní směsí praktičnosti a teorie, stejně jako pohotovým jazykem. Avšak, jak jsem se pokusil ukázat, odkrývá při pozornějším čtení tato zdánlivě jednoduchá a neproblematická příručka i pohledy na teoretickou stránku věci, které sice samy o sobě nejsou novinkou, uvážíme-li však, že jsou shrnuty v příručce sepsané a vydané příslušníky významné university, představují jakýsi více nebo méně platný obecný profil i teoretického zaměření v podstatě oficiální soudobé americké historiografie.

Petr Horák

Rosario Assunta, *La critica d'arte nel pensiero medioevale*. Milano 1961.

Práce italského profesora R. Assunta představuje vlastně první systematický pokus zvládnout synteticky otázky umělecké kritiky ve středověkém myšlení. Úkol, který si Assunto vytyčil, není skutečně nikterak snadný. Sám ukazuje, že s výjimkou *Venatia Fortunata* a *Teodulfa z Orleansu* v období raného feudalismu a některými úvahami estetickými feudalismu rozvítilého (např. *Dantovými*, obsaženými konec konců i v *Božské komedii*) bychom těžko hledali autentické texty, jež se otázkami umělecké kritiky zabývají. K tomu nutno přičíst i fakt, že např. některé texty, v nichž je skutečně obsažena umělecká kritika, jak je tomu v některých italských kronikách 13. stol., setkáváme se s úvahami vcelku omezenými (např. o postavení umělce v současné společnosti). Je proto otázky kritiky pojmut obsáhleji a vyjasnit, čím bylo určité umělecké dílo pro středověkou kulturu a jak vlastně reflektuje vlastní realitu. Kdybychom neměli před očima jistou zprafanovanost termínů, mohli bychom říci, že Assunto pojímá kritiku spíše jako „*Kunstbetrachtung*“. Na umělecké dílo středověku je nutno hledět především jako na produkt určité tendence a ponechat stranou — i když ovšem ne stejně v jednotlivých obdobích — otázky umělecké schopnosti jednotlivých producentů. Rozhoduje objektivismus uměleckého nazírání, podřízenost estetické hodnoty mimoestetickému cíli, důraz na vnitřní i vnější zaměřenost díla. Umělecké dílo pak posuzujeme především z hlediska jeho funkčnosti.

Takovýmto základním postojem je určen i Assuntův celkový poměr k pramenům. Jako pramen mu mají sloužit např. dopisy, verše, životopisy, kroniky, díla filosofická apod. Nevýhodou těchto pramenů ovšem je jistá jednostrannost. Tak např. filosofické pojednání, v nichž jsou úvahy estetické, se zabývají především celkovým pojetím krásy. Nelze též pomíjet normativnost filosofických pramenů, jež se nejružnějšími cestami (např. kázáními) dostávaly k umělcům. Někdy dokonce sloužily jako „normativy“ jednotlivé výroky filosofů. Tak např. je prokazatelný na architekturu vliv *Guillema de Conches*, jehož zásada vidět svět v mnohosti a jednotě se uplatnila v gotické architektuře.

Dalším pramenem jsou pak výtvořky, jež bychom sloučily jako prototypy krásy, podle nichž se ostatní umělecká tvorba orientovala. Na díla se mnohdy přikládala při posouzení abstraktní norma, čímž byla naplněna zásada, aby jednotlivé bylo podřízeno obecnému.

Tak tedy vypadá celkové prisma Assuntova přístupu k historii kritických idejí středověku. Vlastní rozbor pak oprávněně začíná dílem Augustinovým, bez jehož vlivu není myslitelná především estetika vrcholného středověku (zvláště ne estetika gotického období, v níž hrála důležitou úlohu vztah krásy a čísla). U Augustina možno též prokázat jasný vliv filosofie na utváření estetických názorů (např. samotná kategorie ošklivosti je chápána ve spojitosti s metafysikou zla), v úzké souvislosti jsou i názory etické a estetické apod. Augustina zachycuje Assunta na pozadí konce antiky, prokázány jsou vlivy platonské a novoplatonské filosofie. Právě svým filosofickým založením, poměrnou složitostí svých názorů přesahovalo Augustinovo myšlení zdaleka myšlenkové možnosti raného středověku.

Ve srovnání s Augustinem stojí Isidor ze Sevilly na mnohem primitivnější myšlenkové úrovni, i když se snaží čelit deformacím z období barbarských vpádů podobně jako Beda Ctihodný odmítá deformace, jež vyvolaly působení irskotské mise.

Velmi závažná jsou Assuntova zjištění pokud jde o problematiku myšlenkové recepce. Prokazuje např. jasné vliv neoplatonských názorů *Dionysia Aeropagity* na estetické myšlení karlovské renesance anebo platonského *Timaia* na estetické myšlení 12. stol.

Těžisko Assuntovy práce leží pak hlavně ve století 12.—14. Assunto říká mnoho závažného